

YENİ KRİZ ENERJİ KRİZİ Mİ?

Prof. Dr. Geybulla RAMAZANOĞLU

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

Doç. Dr. İbrahim Attila ACAR

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Bekir GÖVDERE

Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

ÖZET

Dünya, büyük buhran kadar etkili bir kriz dönemi yaşadı. Finansal aktörler bundan çok etkilendi; Ancak krizin öncesi ve sonrasındaki gelişmeler krizin tek bir değişkene bağlı olmadığını gösterdi. Enerji sektörünün bu dönemde ekonomiye oldukça etkisi olduğu görüldü. Krizin büyüklüğü ve etkileri çok tartışıldı. Önlem olarak devletin kurtarıcı rolü beklendi. Krizin çözümünün doğal kaynaklara sahip ülkeler tarafından belirlenir olması, mahrum kesimler üzerinde sıkıntıya yol açtı. Bu yüzden yeni enerji kaynaklarına yönelimin artması ve halihazırdaki kaynakların da etkin kullanımı gündemdedir.

Anahtar kelimeler: *Kriz, enerji, enerji krizi.*

IS THE NEW CRISIS AN ENERGY CRISIS?

ABSTRACT

The world has experienced a massive crisis period likewise Great Depression. This has deeply effected financial actors, yet the developments before and after the crisis have showed that crisis can not be connected to a single variable. Energy sector displayed an important role in the economy in this period. The dimension and impacts of the crisis have been discussed widely. Precautionary measures are expected from the governments as rescuer. The decisive role of countries -managing natural resources- in the solution of crisis have caused troubles in deprived ones. Therefore there is an agenda that consists of direction towards new energy resources and effective use of existing ones.

Key words: *Crisis, energy, energy crisis.*

1. GİRİŞ

1929 yılında ABD'den başlayarak önce Avrupa'ya sonra tüm dünyaya yayılan büyük ekonomik buhran farklı yorumlara neden olmuştur. İngiltere'de ülkenin tüm iktisatçılarını bir araya getiren devlet yetkilileri ve kurumlar konuyu tartışmaya açarak buhrandan çıkma yollarını aramaya başlamışlardır. Farklı önerilerle sonuçlanan toplantıda tek bir isim Liberal ekonomiye de gerektiği

zamanlarda devlet müdahalesinin kaçınılmaz olduğunu savunmuş ve tüm önerilerini bu tez üzerine yönlendirmiştir. Fakat kimse onu gerektiği kadar dikkate almamıştı. O kişi, ismi şimdi tüm dünyaca bilinen Keynes'tir. Geçen zaman onun haklı olduğu yanları göstermektedir. Bir yanda kendi küllerinde doğarak yeniden varolmaya çalışan kapitalizm; öte yanda piyasadan ümidini kesip, bütün üretim faktörlerinin mülkiyetini devlete devretmek isteyen gelişmeler. Kamu müdahalelerinin miktarı bu konunun belirleyicisidir. Aksi takdirde "birakınız yapsınlar" , "birakınız devlet yapsın"a dönüşecektir.

1991 yılında, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, dağılmanın esas sebeplerinin sosyalist devlet planlaması olduğu, devletçi mülkiyet ve devlet müdahaleciliğinin pazar ekonomisi karşısında tam ve yeterli açılımlar sağlayamaması nedeniyle bu ayrışmanın gerçekleştiğini iddia edenlerin sayısı az değildi. Fakat bu sistemde mevcut olan bazı devlet uygulamalarının ne denli önemli olduğu ve bunların zaman zaman da istikrarın önemli bir unsuru olabileceği günümüzde ihtiyaç duyulan düzenlemelerle kendini daha fazla hissettirmektedir. Bu konu bir dizi araştırmacı, akademisyen ve siyasi otoriteler tarafından da dile getirilmektedir. Yaşanan ikinci ekonomik kriz ise bir yanda "zenginlerin krizi" olarak adlandırılırken öte yanda bütün dünyada etkisini hissettirmektedir.

Aynı zamanda bu krizin sadece "zenginlerin krizi" değil, etkileri bakımından daha fazla orta ve dar gelirli insanların krizi olduğu da anlaşılmıştır. Esasında bu krizi salt ekonomik kriz gözüyle değerlendirmek bazı noktaların eksik kalmasına yol açacaktır. Özellikle enerji bağlantılı değerlendirmeler bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

2. DEVLET UYGULAMALARI VE KRİZE GENEL BAKIŞ

Devlet uygulamaları, belirli bir seviyede koordine ve kontrol fonksiyonlarının yürütülmesi hem sermaye yatırımlarının yönetilmesinde hem değişik sektörlerin bölgeler üzerinde dengeli dağılımında önem taşımaktadır. İstihdamın oluşturulması, girişimcilerin yönlendirilmesi, gerekli yatırımların desteklenmesi ve ihtiyaç duydukları dönemlerde korunma da gerekmektedir. Nitekim IMF'nin bir dönem ekonomiden sorumlu başkan vekilliğini de yürüten 2001 yılı Nobel ekonomi ödülü sahibi Joseph Stiglitz de devletin ekonomideki rolünün azaltılmasına karşı çıkmıştır. 1929 döneminde, Keynes tarafından önerilen krizden çıkışın reçetesi olarak görülen kamusal müdahalelerin bu denli azaltılması Stiglitz ve arkadaşları tarafından büyük bir yanılğı olarak değerlendirilmiştir.

Bugün aslında küresel karakter taşıyan dünya ekonomik krizinin gelişi 2007 yılının ortalarında başladı ve hiç kimse, hiçbir devlet ve uluslararası finans kurum ve kuruluşları onu ciddiye almadı veya almak istemedi. Resmi olarak finansal kriz bilindiği gibi ABD'nin en büyük uluslar arası yatırım bankası olan Lehman Brothers'in sıkıntılarıyla başladı. Bu kurumun ABD Merkez Bankasına

---

* ABD'de 160 yıllık bir geçmişe sahip olan bankanın hisse senetleri 82 dolardan Eylül 2008'de 4 dolar düzeyine inmişti. Aynı dönemde Merrill Lynch 45 milyar dolar zarar açıklamıştı.

toplum için gizli olan ilk yardım müracaatı 2007 ortalarında olmuştur. Finansal kriz nedeniyle batan ve aktif büyüklüğü yaklaşık 650 milyar dolar olan Lehman Brothers'in Türkiye'nin GSMH'sine denk olduğunu gözardı etmemek gerekir. ABD Merkez Bankası Pazar ekonomisi koşullarını öne çıkartarak ve problemin ABD kongresi ve senato komitelerine anlatmanın zor olacağını düşünerek yardımın sözkonusu olmayacağına karar vermiştir. 2008 yılının başlangıcında Lehman Brothers yöneticileri durumlarıyla bağlı tekrar Merkez Bankası, Kongre ve Senato üyeleriyle görüşmelere başlamıştır. Ancak anlaşamamış, sonunda altı ay içinde 200 yıllık bir geçmişe sahip olan Lehman Brothers iflas hukukundan yararlanmak için iflas masasına başvurmuştur. Her şey bundan sonra başladı. Lehman Brothers'la başlayan domino etkisi önce bu şirketle çalışan ve ona bağlı çalışan yatırım bankaları; ardından diğer sigorta, aracı kuruluşlar ve bankaların da peşi sıra bu yönde başvuruları ile meselenin ciddiyeti anlaşıldı.

2008 sonlarında sorunun büyüklüğü tahmin edilmeye çalışıldı. Önceleri 350 milyar dolarlar civarında yapılan tahminler, Bush yönetiminin giderayak 850 milyar dolarlık destek paketini onaylamasıyla sorunun sanılandan büyük olduğu görüldü. Şimdilerde ise 1 trilyon dolar iyimserlerin kanaati olarak kayıtlara geçmektedir. Yeni başkan B. H. Obama'nın da bu eylem planı yanı sıra ek paketler ve sektörel desteklerden söz etmesi paketlerle problemin ciddiliğini ve riskin büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bu isimler vaatler bile ne yazık ki krizin hızını önleyemedi ve dünya krizi kaçınılmaz oldu. Dolayısıyla ABD'de başlayan bu ekonomik kriz, önce dünya borsaları ve finans kuruluşlarını, ardından Avrupa Birliği ülkelerini ve sonrasında diğer ülkeleri vurdu (Akyüz, 2008:198). Bugün gelinen nokta ortadadır: İster ABD'nin 2,5 trilyon doları aşan acil eylem paketleri ve tüm dünyada ayrı ayrı ülkelerin miktarı tam belli olmayan ekonomik paketleri durumun çok daha vahim olduğunu ortaya koymaktadır. Bir yanda Roubini gibi dünyanın önemli iktisatçılarından söylediği "Krizin henüz dibe vurmadığı"na dair söylemler öte yanda krizin kendilerine asla ulaşmayacağını/bulaşmayacağını ifade eden siyasetçiler tam bir tezat teşkil etmektedir (Çakman, 2009:29). Son dönemlerde "çifte dip beklentisi" dile getirilmektedir. Krizin 2009 sonundan itibaren etkisini yitirip 2010 yılında bir düzelmeye doğru gidileceği düşüncesi, iyi niyetli bir yaklaşım ve arzu edilen bir durum olarak görülebilir. IMF ve Dünya Bankasının yanı sıra FED'in bu yöndeki görüşleri oldukça iyimserdir.

3. KRİZİN TÜRKİYE'YE YANSIYAN YÜZÜ

Finansal bütünleşmenin ileri boyuta ulaştığı günümüz koşullarında kriz ülkeleri dört ayrı kanaldan etkilemektedir. Bu kanallar özü itibarıyla yayılma mekanizmalarını içermektedir. Bunlar; kredi, portföy yatırımları, dış ticaret ve risk algılamasının artması/ güven kaybı nedeniyle yatırımcı ve tüketici davranışlarını olumsuz etkilemesidir Aşağıdaki kısımda öncelikle değinilen kanallar kısaca açıklanmaktadır (TEPAV, 2009: 4-5; TCMB, 2009).

Kredi kanalı, banka ve firmaların yurtdışından temin ettikleri fonların azalması ile işlemektedir. Bilindiği gibi Türk bankacılık sektörü 2001 krizinden sonra yeniden yapılandırılmış ve mali disipline kavuşturulmuştur. Ancak yine de,

özellikle sendikasyon kredilerinde gerekli yurtdışı fon akışı sağlanamayabileceği için bir dizi sıkıntı ortaya çıkabilecektir. Firmalar ise, son yıllarda TL'nin değer kazanması sürecinde yurtdışından borçlanma yoluna giderek finansman maliyetlerini azaltmayı tercih etmekteydiler. Kriz nedeniyle firmaların da bu imkanı azalmıştır.

Portföy yatırımları kanalı ise "hedge fonları ve özel yatırım fonları girişlerinin azalması" ile etkisini göstermektedir. Küresel likidite sıkışıklığı ortaya çıktığı için bu süreçte söz konusu kanaldan daha az döviz girişi olacaktır. Bu nedenle yurtiçi piyasada döviz likiditesi ve kurlar etkilenebilecektir. Kurların değişmesi etkisini özellikle ihracat ve ithalat üzerinde gösterecektir.

Dış ticaret kanalı ise iki mekanizma ile çalışmaktadır. Birincisi, yukarıda değinildiği gibi, kurların ithalat ve ihracat fiyatlarını değiştirmesi ile ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise, ihracat pazarlarındaki büyüme hızlarının yavaşlaması ile kendini hissettirmektedir. Bu konuda yeni yapılan bir çalışma Türkiye'nin Ortadoğu ve petrol ihraç eden ülkeler dışındaki pazarlara yaptığı ihracatın azaldığını göstermektedir (TEPAV, 2009a).

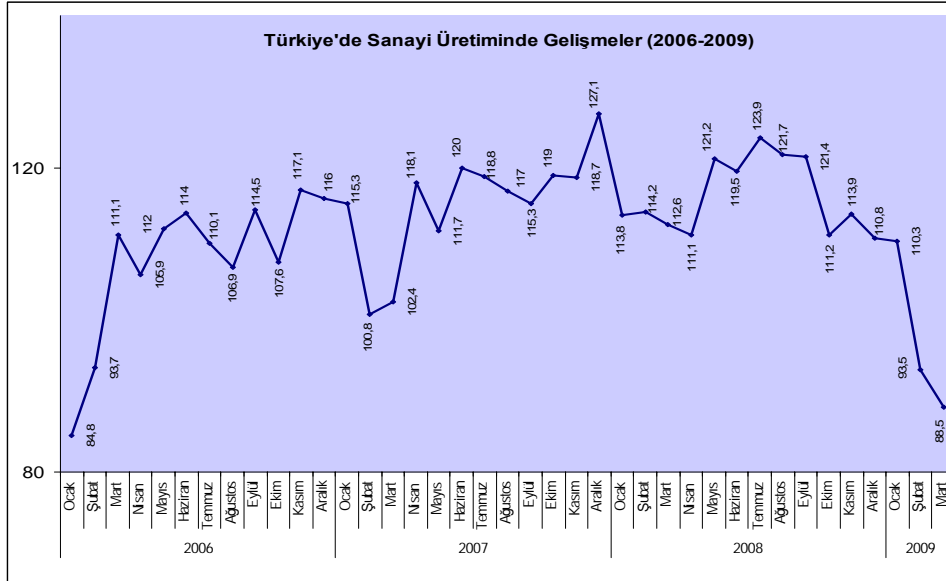
Tüketici ve yatırımcı davranışlarının değişmesi ise Keynes tarafından 1930'lu yıllarda detaylı şekilde resmedilmiştir. Kriz dönemlerinde belirsizliğin (faiz oranları uygun olsa bile) firmaların ve tüketicilerin harekete geçmesini engelleyeceğini vurgulayan yazar, bunun yatırım ve tüketim harcamalarını azaltacağını, tasarrufları ise artıracığını ortaya koymuştur. Milli gelirin azalmasına nende olan bu olgu literatürde tasarruf paradoksu olarak bilinmektedir.

Ekonomik krizin Türkiye'deki etkisine bakıldığında sanayi üretiminde Şubat 2009 verileri, %21,3'lük bir gerileme ile tarihi bir rekora ulaşmıştır. Ancak bu veriler Eylül itibarıyla ISO anketlerinde olumluya dönmüş görünmektedir. Şubat ayında sanayi üretimi %23,7 daralmıştır. 2005 yılı 100 baz alarak hesaplanan sanayi üretim endeksi 84.8' e geriledi. Bu rakam en son 2006 yılı Ocak ayında görülmüştü. Yani Türkiye sanayisinin üretim gücü 3 yıl geriye gitmiş oldu. Oysa Türkiye ekonomi yönetimi ülkeyi, krizden en az etkilenmesi beklenen ülke olarak açıklamakta idi. Ancak Türkiye 2008'in 4. çeyreğinde İrlanda, Tayvan, Estonya ve Letonya'dan sonra dünyada en çok daralan 5. ekonomi oldu. Bu gösterge dahi ciddi ikazlar içermektedir.

Türkiye, Ekim 2008'den itibaren imalat sanayisinde gerilemeye başladı. 2009 başında bu kayıp %25'lere ulaştı ki bunun anlamı işleyen her dört makineden, her dört işyerinden birinin faaliyetini durdurduğu anlamına gelmektedir. İstihdam verileri de bunu göstermektedir. Şu anda Türkiye'de yaklaşık 6,5 milyon kişi işsiz olarak kayıtlarda yer almaktadır. Bu rakama ayrıca aktif nüfusa eklenen yıllık 750 bin civarında genç eklenecektir. İşsizlik olgusu, "iş bulma umudunu yitirmiş işsizler", "nitelikli işsizler" gibi yeni tanım ve kavramlarla açıklanmaya çalışılmaktadır. Ancak olay işsizler açısından değerlendirildiğinde, her kriz dönemlerinde olabilecek "geleceği olmayan işler", düzensiz gelir sağlayan "arızı işler" ile hayat devam ettirilmektedir. Türkiye'yi diğer ülkelerden ayıran en önemli problem buradadır: genç işsiz ve buna ek olarak toplam işsiz rakamları. Bu sorun temelde bütün Türk

Cumhuriyetlerinde de hemen hemen aynıdır. Üretim, dolayısıyla istihdamın tek bir ülke politikalarıyla çözülemeyeceği bu krizle daha belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Kalkınmanın ve büyümenin iki temel unsuru olan üretim ve istihdamdaki daralma kabul edilemez bir düzeydedir.

Grafik 1. İmalat Sanayi Gelişmeleri

2006 yılı başındaki sanayi üretim düzeyi ile 2009 başındaki durum hemen hemen aynıdır. Sanayici kabaca üç yıl geri gitmiştir. Aslında bu denli "V", "N", "W" hareketleri ekonomiye zarar verici nitelikte olup istikrarı bozmaktadır. Üretimin azalması istihdamı olumsuz etkilemektedir. Nitekim global düzeyde işsizlik oranları yükselmiştir. Türkiye'de işsizlik oranı 2008 yılındaki %10 düzeyinden Eylül 2009'da %13.4'e yükselmiştir (TÜİK, 2009). Konu bankalar cephesinden değerlendirildiğinde, bankaların karlılıklarının katlandığı, ancak reel sektöre ilişkin yaklaşımlarda risk ya da denge gözetilmediği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Banka Karlılıkları

	2008 (6 Aylık)	2009 (6 Aylık)	Değişim %
Ziraat Bankası	1.100	1.785	61.00
Garanti Bankası	1.029	1.452	41.11
Akbank	1.215	1.309	7.74
Yapı Kredi	740	930	25.68
Halkbank	642	787	22.59
Denizbank	186	265	42.47
TEB	123	147	19.51
Bank Asya	100	42	42.00

Bütün dünyada finans dolayısıyla bankacılık sistemi krizi başlatan olarak görülmekteyse de Türkiye'de özellikle kamu bankalarının karlılıkları göz kamaştırıcıdır. Yatırıma yönelik teşvikler için sanayiciye kullanılmayan krediler, tüketici kredileri olarak halka sunulmaktadır. Kısa vadeli düşünceler üretmeden tüketmeye çalışan bir toplum için yıkıma dönüşebilir. Bankaların en iyi müşterileri olan reel sektör firmaları bugün zordadır ve ihtiyaç duydukları fonlar bankalar tarafından sektöre sağlanmamaktadır. Gerek yerli gerekse de yabancı mevduatı %3-15 arası faizle toplayıp, bunu %30'lara varan düzeyde sağlam kredilerle satan bankaların karlılık haneleri kabarmaktadır. Sektörün açmazından kar iştahının kabarması sonucunun çıkartılması sadece kısa vadede yüzleri güldürebilir belki ama orta ve uzun vadede müşterilerin kaybı dolayısıyla karlılıkların düşmesi anlamına gelecektir.

Krizin Kamu sektörüne en büyük etkisi bütçe açıkları yoluyla olmaktadır. Ekonomiyi canlandırmak adına uygulanan vergisel teşvikler talebi arttırırken kamu gelirlerini azaltmakta; dolayısıyla bütçe açıklarının oluşmasında etkili olmaktadır. Hükümetin üretmeğe çalıştığı referans metinlerden olan Orta Vadeli Program, IMF gölgesinde şekillenmekte dolayısıyla ülkenin geleceği ipotek altına alınmaktadır (Eğilmez, 2004).

KOBİ'lerden üretim ve kalkınmaya, sosyal güvenlik KİT ve yerel yönetimlere, memur maaş zamlarından bütçe dengelerine ve elbette enerji sektörünün yeniden yapılandırılmasına pek çok husus siyasi iktidar açısından sancılı bir bekleyişle sürmektedir. Bütün bunların arasına bir de IMF'nin standart politikalarının girmesi krizle birlikte ikili kısaç olarak halkın karşısına çıkacaktır.

4. KRİZİN ÇÖZÜMLENMESİ

Her kriz aslında sistemin zayıflıklarını tespit etmede önemli bir unsurdur; bu alanların güçlendirilmesine katkı sağlar. Kapitalizm ilki 1929'da cereyan eden, ikinci kendi krizini yaratmıştır. Kuralsızlık, kar iştahı, risk almadaki pervasızlık kaçınılmaz sona ulaşmaya neden olmuştur. Bu durum ne kapitalizmin iflası ne de Marx'ın yeniden doğuşu anlamına gelmektedir. Kapitalizm kendini yenilemektedir. Mülkiyet varolduğu sürece, hür teşebbüsün önü açık olacak ancak; daha düzenleyici mekanizmalara sahip, daha kontrollü bir dönem başlayacaktır (Keskin-Dulupçu, 2009; 5).

Her önlemin şüphesiz bir maliyeti olacaktır; kriz yönetiminin başarısı bu maliyeti en aza indirebilmesiyle ölçülür.

Üretim ve ihracatın önemi daha da belirginleşmekte, yeni pazarlar ve farklı müşteri kitlesine hitap edilen mal karması daha da önem kazanmaktadır. Yeniden üretim hamlesinin gerçekleştirilmesinde enerji girdisi ve enerjiyi yöneten ülkelerin tavrı da dikkat çekici olacaktır.

5. KRİZ VE ENERJİ

Enerji üretiminin dolayısıyla kalkınmanın temelidir. Enerjiye bu gözle bakıldığında olmazsa olmaz haline dönüştüğü görülecektir. Gelişmiş ülkelerin enerji taleplerinden de belli olduğu gibi son elli yılda gelişmekte olan ülkelerin yaşam seviyelerindeki ciddi farklar azalmamış aksine daha da artarak derinleşmeye devam etmiştir.

BM'nin verilerine göre en zengin 10 ve en fakir 10 ülke arasındaki fark:

1960 yılında 30'a 1 iken,

1990 yılında 60'a 1'e yükselmiş,

2005'te ise ~80'e 1 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2. Ülkelere Göre Elektrik Enerjisi Üretimi

Ülkeler	Kişi başına elektrik enerjisi üretimi (kvt/saat)	
	1980	2000
ABD	12740	16100
Arjantin	1170	1541
Avustralya	5393	8086
Avusturya	4371	5952
Belçika	4402	6878
Bulgaristan	3349	3577
Brezilya	974	1660
İngiltere	4160	5198
Venezüella	2037	2498
Almanya	5005	5596
Mısır	380	924
İsrail	2826	5081
Hindistan	130	347
Endonezya	44	296
İran	491	1142
Kanada	12329	15129
Nijerya	68	85
Çin	253	687
Pakistan	125	333
Rusya	4706	4165
Suudi Arabistan	1356	3980
Türkiye	439	1161
İsviçre	5579	6919
İsveç	10216	14239
Japonya	4395	7083
Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri	4100	3200

Dünya nüfusunun %15'ni teşkil eden ülkeler dünya ticaretinin %71'ni elinde tutuyorlar. Ülkelerin enerji üretimi ise bu paralelliğini göstermektedir (U.S CENSUS BUREAU, 2009; web).

Göründüğü gibi önemli stratejik coğrafi durumda olan ve zengin doğal kaynaklara sahip tüm ülkelerin geleceği dünya iktisadiyatında giden süreçlerden şu veya bu şekilde maalesef etkili olacaktır. Onlar serbest ekonominin kurulması, ticaretin liberalleşmesi gibi çağdaş ekonomik teorilerin dışında kalmazlar. Fakat cumhuriyetlerinin temel ilkelerinden bağımsız gelişim stratejilerinden yerli sanayicisini korumasından, gerekli ekonomik yapılanmalarından, sosyal adalet ve sosyal refah gibi unsurlarından vazgeçmemelidirler.

İster ABD ve Avrupa Birliği, isterse uluslararası kurum ve kuruluşlar ve hatta yeni gelişmekte olan büyük devletler:

- Önemli hammadde potansiyelinin bulunduğu,
- Önemli enerji kaynaklarına sahip olduğu,
- Avrupa ile Asya ve Uzakdoğu ile arasında önemli bir bağ oluşturduğu,
- Çok sayıda tüketiciden oluşan bir pazar olduğu ve büyük bir kalkınma potansiyeline sahip olduğu,
- İstikrarsız durumu dolayısıyla uluslar arası organize suçlar için özellikle de uyuşturucu ve silah ticareti için önemli bir kapı oluşturduğu,
- Belli güçlerin ilgi odağı haline geldiği ve etki alanında bırakılmak istenmediği bazı nedenlerden dolayı bu ülkeleri hiç ama hiç dikkatten kaçırmıyorlar. Bilakis etkisi altına almaya çalışıyorlar.

Bu yönde ABD'nin desteğiyle Kafkasya'ya ve Orta Asya'ya yönelik yürütülen çalışmalara bir göz atalım.

A-Genel olarak Aralık 1990 yılında Roma'da yapılan AB zirve toplantısında, eski Sovyet cumhuriyetlerini ekonomik reform hareketlerini desteklemek konusunda kararlar alındı.Bu toplantı TACIS(Technical Asistans To the Come On Welth Of In De Pendent States) programının başlangıç noktasını oluşturmuştur.

B-TRACECA PROJESİ (Transport Corridor Europe Causosus-Asia) TRACECA 1993 yılının Mayıs'ında Brüksel'de gerçekleştirilen konferansta belirlenmiştir.

C-INOGATE PROJESİ (Interstate Oil And Gas Transport To Europe) Projesi AB'nin eski Sovyetler birliği için öngördüğü teknik yardım çerçevesinde esas bölgesel program olarak gerçekleştirilmektedir. Türkiye açısından burada en önemli unsur Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (KEİT) kurulması ve bu kurumun çalıştırılmasıdır. Bu programlar çerçevesinde ipek yolu ulaşım hattı, Bakü-Tiflis-Supsa, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hatları Bakü-Tiflis-Erzurum doğalgaz boru hattı yapılmıştır. Söz konusu bu programların hepsi AB'nin (ABD destekli) bu devletlere yönelik global stratejisinin bir parçasıdır ve şu hedefleri gözetmektedir:

-Orta Asya ve Kafkasya'nın Avrupa ve Dünya pazarlarına alternatif ulaştırma güzergahları aracılığıyla giriş kabiliyetlerini artırarak bunların politik ve ekonomik bağımsızlığını desteklemek;

-Ülkeler arasında bölgesel işbirliğinin daha fazla geliştirilmesini teşvik etmek

-TACİS'in TRACECA programını uluslararası finans kuruluşlarının ve özel yatırımcıların bu devletlere yatırım yapmasını teşvik etmek için katalizör olmak

-TRACECA güzergahına Trans-Avrupa şebekeleri ile bağlantısını yapmak

Bunlar resmi kayıtlarda yer alan bilgilerdir. Bu bilgi dikkatle değerlendirildiğinde Rusya'nın son iki yıldaki hamlelerini hatırlamak yeterli olacaktır:

Birincisi Gürcistan'a ciddi müdahalesi ve savaş açması; Gürcistan tüm bu programların gerçekleştirilebilmesinde kilit rol oynamaktadır, dolayısıyla bu ülkenin ilgili programların gerçekleştirilmesine katkı vermesi zorunludur. İkincisi Kazakistan – Türkmenistan ve son olarak Azerbaycan'la gerçekleştirdiği doğalgaz ve petrol anlaşmaları ki Rusya bu enerji anlaşmalarının odağındadır. Rusya'nın bu anlaşmalara göre ödeyeceği değer 2-3 yıl öncesinin çok üstünde olan bir rakamdır. Bu da "Rus usulü" bir başka ince müdahale aracı olarak görülmelidir.

6. ENERJİ KORİDORUNDA BİR ÜLKE OLMAK

Türkiye konumu itibariyle bu gelişmelerin dışında kalamamaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da meydana gelen gelişmelerden Avrupa Konseyinin oluşumu, askeri bir güç olarak NATO'nun ortaya çıkması ve ardından ekonomik bir odak olarak görülen OECD üyelikleri ile Türkiye bölgesindeki gelişmelerin uzağında kalmamıştır. AB üyeliğine ilişkin kararlı tutumu Avrupa ile bütünleşme kararlılığının birer göstergesi niteliğindedir. SSCB'nin dağılmasından sonra bu coğrafyada yer alan devletlerin dünya devletler topluluğuna entegrasyonu konusunda dil ve kültür olarak ortak özelliklere sahip Türkiye'nin önemi fazlasıyla artmıştır. Bu yüzden bu bölgeyle ilgili Batı kaynaklı stratejilerin hayata geçirilmesinde bir yanıyla bu bölgede, diğer yanıyla Batıda yer alan Türkiye gibi demokrat ve piyasa ekonomisi yanlı bir ülkenin varlığı önemli bir avantajdır.

Geçmişte AB ile Latin Amerika ülkeleri arası işbirliğinde İspanya'nın oynamış olduğu rol ile Türkiye'nin Orta Asya ülkeleri ile oluşturacağı köprü rolü benzer olarak düşünülmüştür. Bu işbirliğinden ve köprü rolünden hem AB hem Latin Amerika ülkeleri kazançlı çıkmıştır. Hatta İspanya'nın Brüksel'de adeta bir hukuk savaşı vererek Latin Amerika çıkarlarını savunduğu bilinmektedir.

Enerji sözkonusu olduğunda ise enerji bölgeleri ile Avrupa arasında INOGATE ve TRACECA gibi projelerin bir geçiş noktası olan Türkiye'nin önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Zaten Kasım 1999'da İstanbul'da imzalanan AGİT zirvesi esnasında Bakü-Ceyhan boru hattı anlaşmasının gerçekleştirilmesinde ve

öncesinde Doğu-Batı petrol ve doğal gaz şebekelerinin birleştirilmesini sağlayan INOGATE çerçevesinde AB desteği görülmüştür. Türkiye'nin bu anlaşmayı 8-10 Mart 2000 tarihlerinde imzalamıştır.

Burada enerji koridoru olarak Türkiye'den söz ederken aynı zamanda Türkiye'nin tarihsel bağları itibariyle ilişkide bulunduğu ülkeler olarak sözü edilen bölge ülkeleriyle AB arasındaki ilişkilerde, Türkiye'nin 1996'da imzaladığı Gümrük Birliği Anlaşması da etkili olacaktır. Türkiye ile Kafkasya ve Orta Asya devletleri ile yapmış olduğu tercihli ticaret anlaşmalarının da Gümrük Birliği ile uyumu gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin KEİT üye ülkelerinden olması nedeniyle buradaki etkinliğini Orta Asya üzerinden AB'ye taşımak istemesi de önemlidir.

Şu an KEİT çerçevesinde bir serbest ticaret anlaşması gerçekleştirilmesi için yeterli hukuki altyapı mevcuttur. Sonuç olarak Türkiye ile Azerbaycan'ın ve diğer Kafkas –Orta Asya cumhuriyetlerinin içinde yer aldığı ve dünyanın en büyük pazarının hemen yanı başında bulunan söz konusu bölgenin, bu bölgenin doğuracağı güvenli ticari ortam sayesinde hızla büyüyeceğini ve giderek de AB pazarı ile bütünleşeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Şimdi yeniden enerji problemleri açısından konuyu ele alalım. Petrol ve doğal gazda fiyatların yukarı doğru hareketi 2001 yılına rastlamaktadır. Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarına girişimlere bundan da 10 yıl kadar önce, Sovyetler Birliği dağılmak üzereyken başlamıştı.

Konuya İran'ın nükleer çalışmalarını hızlandırarak dahil olması ise yüzyılın başlangıcında hareketlendi. ABD'nin Afganistan müdahalesi de bu dönemdeki bir gelişmedir. Dünyanın en zengin petrol rezervlerine sahip bir ülkesi olan Irak'a karşı müdahale yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. Ardından sadece bir Latin Amerika ülkesi olmakla kalmayıp aynı zamanda önemli petrol rezervlerine sahip olan Venezüella ile ABD arasındaki gerilim de aynı yıllara denk gelmektedir. Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesi, petrol ve doğalgaz üzerinden yapılan uluslar arası tartışmalar sonucunda enerji fiyatlarının tavan yapması ki yine son döneme sığdırılan gelişmeler arasındadır. Dolayısıyla enerji fiyatlarındaki bu yükseliş, Nükleer çalışmalar yürüten İran'a, yeniden süper güç olmaya çalışan Rusya'ya ve Latin Amerika'da Amerikan karşıtlığının başını çeken dünyanın en büyük petrol yataklarından birine sahip olan Venezüella'ya yaramıştır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş neticesinde bu kaynaklara sahip ülkelerin yüksek oranda gelir elde etmesi ve bunu geleneksel enerji gelirleri şeklinde değerlendirmeyip; Batı ve ABD karşıtı bir lobi oluşturmak için bu gelirleri harcamasının yanı sıra bir dizi nükleer araştırmalarda kullanması petrol fiyatlarının serbest yükselişinin Batı bloğuna yaramadığı ve derhal bu yükselişin önlenmesi gerektiği anlayışını getirmiştir. Sonuçta bu yüksek fiyattan cesaret alan Venezüella devlet başkanının Latin Amerika'yı örgütlemeye çalışması, Küba'ya destek olması ve bu gücün kaynağını teşkil eden yüksek petrol gelirlerine göndermede bulunarak "ucuz petrol döneminin artık sona erdiğine" dair açıklamalar yapması manidardır.

Şimdi şunu sorgulamak gerekir ki büyük doğal kaynaklara sahip hangi ülke demokratik bir yönetime sahiptir? Neden demokrasinin beşiği ve dayanağı sayılan AB ve ABD gibi ülkeler bu ülkelerden istediklerini alamadıkları zaman,

insan hakları vb kavramları dile getirmektedirler? AB ve ABD'de kriz döneminde, büyük yatırımlara, şirket hisseleri ve emlak sahibi Orta Doğu menşeli zenginlerin kaybı toplam kayıpların yüzde kaçını teşkil etmektedir? İflas yasasından yararlanmak neden sadece yerli şahıs ve şirketlerle sınırlandırılmıştır? Yukarı doğru seyreden petrol fiyatlarının 50 dolarlar düzeyine kadar gerilemesinden kimler zarar etmiştir?

Enerji fiyatlarının bu denli hızlı yükselişi sonucunda kapıda bekleyen kriz olgusu çıplak gözle anlaşılamayacak kadar büyük stratejilere dayanmaktadır. Nitekim petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle üretimi kısma kararı alan İran'a karşı ABD, devlet başkanı ve bakanları düzeyinde diğer petrol üreticisi ülkelerle görüşüp, Suudi Arabistan'ın üretimini arttırmasını sağlamışlardır. Büyük stratejiler, büyük akıl ve devlet adamlığı gerektirmektedir; Küçük stratejiler ise sadece "günü kurtarmak" konusuyla sınırlı kalmaktadır. Son dönemde petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının sadece fiyat hareketlerine bakıldığında bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

SONUÇ YERİNE: YENİ BİR KRİZ Mİ GELİYOR?

Ekonomik kriz büyük devletleri, dolayısıyla büyük oyuncularını fakirleştirmeyip onların kriz karşısında daha ciddi düşünerek hareket etmesine sebep olmuştur. Krizin faturası ise gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelere; düşük ve orta gelirli insanlara ödettirildi. Daha önceki krizlerde de bu böyle olmuştu. Yakın gelecekte de enerji kaynaklarının çok önem taşıyacağına dikkate alınması, iktisadi örgütlenmelerin buna göre gözden geçirilmesi, doğal ve yenilenebilir enerji kaynaklarına dönülmesi ve dolayısıyla enerjinin tasarruf edilmesi kaçınılmazdır. Ekonomik krizler bir gün geçecek ancak enerji kaynakları da tüketilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

AKYÜZ, Y. (2008), "Managing Finansal Instability in Emerging Markets: A Keynesian Perspective" ODTÜ Gelişme Dergisi, 35 (1), 177-207.

ÇAKMAN, K. (2009). "Minerva'nın Baykuşu: 2008 Krizinin Oluşumunun Perde Arkasının Öyküsü ve Gerçek ve Sahte Kâhinler" Finans- Politik Ekonomik Yorumlar. C.46, S.532- Haziran 2009, 29-48

DURA, Cihan (2008), Ekonomik Kriz Nedir, Özellikleri Nelerdir, Nasıl Gelişir?, Erişim Adresi: <http://www.21yyte.org/tr/yazi.aspx?ID=2392&kat=15>, (17.08.2009)

EĞİLMEZ, Mahfi (2004), "IMF'nin 60 Yılı", Radikal Gazetesi, 15.07.2004

KESKİN, H. ve M. A. DULUPÇU. (2009). "Küresel Finansal Kriz ve Teori: Tek Açıklama Yok! "SDÜ- SBE Dergisi basım aşamasında.

TCMB, (2009), "Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı Hangi Aşamadayız", <http://www.tcmb.gov.tr>

TEPAV (2009), "2007-08 Küresel Finans Krizi ve Türkiye: Etkiler ve Öneriler", Politika Notu, <http://www.tepav.org.tr>.

TEPAV (2009), "Kriz Döneminde İhracat Yapısının İşsizlik Üzerine Etkileri", Politika Notu, <http://www.tepav.org.tr>.

TMMOB, (2007). IV. Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları Sempozyumu- YEKS 2007. Sonuç Bildirgesi 20-24/12/2007.

TÜİK, (2009), "Hanehalkı İşgücü Araştırması 2009 Ağustos Dönemi Sonuçları" Haber Bülteni, 16 Kasım 2009, [www.http://tuik.gov.tr](http://tuik.gov.tr)

U.S CENSUS BUREAU, (2009). FEDSTATS: Energy Forecasts; https://ask.census.gov/cgi-bin/askcensus.cfg/php/enduser/std_adp.php?p_faqid=3533&p_created=1180012404&p_sid=Zv3F3IHj&p_accessibility=&p_lva=&p_sp=cF9zcmNoPSZwX3NvcnRfYnk9JnBfZ3JpZHNvcnQ9JnBfcm93X2NudD0mcF9wcm9kc30mcF9jYXRzPSZwX3B2PSZwX2N2PSZwX3BhZ2U9MQ**&p_li=&p_topview=1&p_search_text=energy (18.08.2009).